

DOI 10.31558/2307-2318.2022.4.1

UDC 331.5.024.5

JEL: J23

Бондаревська К.В.,

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ORCID: 0000-0001-8683-6834

e-mail: kseny-8888@i.ua

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено визначенню методологічних підходів до оцінки соціальної безпеки в сучасних умовах з урахуванням міжнародного та національного досвіду. Проаналізовано основні показники соціального розвитку у світовому вимірі за допомогою глобальних індикаторів - Індексу глобальної конкурентоспроможності, Індексу соціального прогресу, Індексу людського розвитку, Індексу добробуту, висвітлено методики оцінки стану соціальної безпеки у національній практиці. Визначено необхідність проведення комплексної оцінки соціальної безпеки з метою подолання загроз та небезпек у соціальній сфері з урахуванням провідного зарубіжного досвіду та напрацювань вітчизняних науковців.

Ключові слова: соціальна безпека, ринок праці, соціальна безпека на ринку праці, оцінка соціальної безпеки, індекс людського розвитку, індекс добробуту, індекс соціального прогресу, індекс глобальної конкурентоспроможності.

Табл. – 5, Літ. – 17

Bondarevska K.,

Doctor of Economic Science, Associated Professor,
Professor of the Social Security and Tax Policy Department,
University of Customs and Finance, Dnipro

ORCID: 0000-0001-8683-6834

e-mail: kseny-8888@i.ua

ASSESSMENT OF THE SOCIAL SECURITY: INTERNATIONAL AND NATIONAL EXPERIENCE

The article is devoted to the definition of methodological approaches to the assessment of social security in modern conditions, taking into account international and national experience. The main indicators of social development in the global dimension are analyzed with the help of global indicators: the Global Competitiveness Index, the Social Progress Index, the Human Development Index, the Welfare Index. The methods of assessment of the social security in national practice are highlighted. The necessity of carrying out a comprehensive assessment of social security in order to overcome threats and dangers in the social sphere, taking into account the leading foreign experience and the work of domestic

scientists, was determined.

Key words: social security, labor market, social security in the labor market, assessment of the social security, human development index, welfare index, social progress index, global competitiveness index.

Tabl. – 5, Ref. – 17

Постановка проблеми. В умовах невизначеності зовнішнього та нестабільності внутрішнього економічного середовища, появи нових викликів та загроз соціальній безпеці населення, важливу роль відіграє формування механізму оцінки соціальних показників та критеріїв розвитку суспільства. Вивчення стану соціальної безпеки повинно охоплювати діагностику цілого комплексу індикаторів, що має на меті подальше формування механізму врахування важливих соціальних процесів, серед яких провідне місце займають такі напрями, як подолання бідності, забезпечення гідної оплати праці, підвищення рівня та якості життя населення. Формування ефективної методології оцінки соціальної безпеки сприятиме визначенню ключових загроз і небезпек, які здійснюють негативний вплив на соціальний розвиток держави, регіонів, суб'єктів господарювання, індивідів, а також обґрунтуванню пріоритетних напрямів щодо покращення існуючої ситуації. Особливого значення в сучасних умовах набуває розробка такої методики оцінки соціальної безпеки, яка дозволяє ідентифікувати основні загрози та виявити їх вираженість, порівняти динаміку індикаторів з відповідними пороговими значеннями та здійснити на цій основі аналіз тенденцій формування соціальної безпеки на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням методологічних аспектів оцінки соціальної безпеки присвячено значну кількість наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Зокрема, особливості визначення критеріїв та показників соціальної безпеки відображені у дослідженнях В.Вареника, О. Грیشнової, Т. Длугопольської, С. Козловського, Ю. Харазішвілі та інших науковців [1, 2, 6, 14]. У той же час особливої актуальності в сучасних умовах набуває необхідність актуалізації напрацювань міжнародної та національної практики оцінювання соціальної безпеки в умовах сьогодення, а також визначення світових тенденцій забезпечення соціальної безпеки, що і обумовило тематику і мету дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення методологічних підходів до оцінки соціальної безпеки в сучасних умовах з урахуванням міжнародного та національного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Діагностика соціальної безпеки, як і будь-якого іншого соціально-економічного явища, здійснюється за відповідною методикою, що являє собою сукупність методів прийомів, способів розрахунку і правил виконання дослідження. Виходячи з міжнародної практики оцінки соціальної безпеки, на сьогоднішній день, на жаль, не існує єдиної комплексної методики її аналізу. У той же час визначаються не менш важливі глобальні індикатори, які свідчать про стан соціальної безпеки в числі інших досліджуваних економічних питань. Найбільш показовими в контексті визначення стану соціальної безпеки глобальними індикаторами вважаємо Індекс глобальної конкурентоспроможності, Індекс соціального прогресу, Індекс людського розвитку, Індекс добробуту [1].

Згідно Методики розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index – GCI), що використовується Світовим економічним форумом (СЕФ) з метою ранжування країн світу, даний індекс враховує 113 складових, що узагальнені у 12 контрольних показниках, які характеризують рівень

конкурентоспроможності країн-учасників дослідження. Серед визначених параметрів оцінки – якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній та інноваційний потенціал [2, с. 76]. Розглядаючи дану методику в контексті соціальної безпеки, слід зазначити її важливість саме з точки зору діагностики складових ринку праці, розвитку сфери освіти та охорони здоров'я, інфраструктурного та інституційного забезпечення. Виходячи із ключової ролі безпеки зайнятості та оплати праці, що сприяє врахуванню соціальних інтересів громадян у сфері використання людського потенціалу та формування гідного рівня добробуту населення, доцільно більш детально розглянути групу показників, що відображають розвиток ринку праці.

Складова «Ефективність ринку праці» належить до групи «Підсилювачі продуктивності» та включає такі індикатори, як: гнучкість (гнучкість визначення заробітної плати, вплив оподаткування на стимули до роботи), використання талантів (здатність країни утримувати таланти, здатність країни залучати таланти) [2, с. 76]. Разом із ефективністю ринку праці в даній категорії визначається підгрупа «Вища освіта і професійна підготовка», що враховує показники: частка освіти (зарахування до закладів середньої освіти, зарахування до закладів вищої освіти), якість освіти (якість освітньої системи, якість математичної та природничої освіти, якість шкіл менеджменту, доступ до Інтернету в школах), навчання за місцем роботи (доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів, ступінь підготовки персоналу) [2, с. 76]. Таким чином, можна спостерігати наявність тісного зв'язку між освітніми складовими та складовими ринку праці в процесі діагностики рівня конкурентоспроможності у глобальному вимірі, а також наявність багатьох соціальних показників, які впливають на рівень економічної безпеки та конкурентоспроможність економік країн світу.

У таблиці 1 наведені дані Світового економічного форуму щодо розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності серед країн-представників різних моделей регулювання соціально-трудова відносин та України.

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності країн-представників різних моделей соціально-трудова відносин (СТВ)

Країна	Модель СТВ	2018		2019	
		Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
США	Англосаксонська	1	85,6	2	83,7
Японія	Японська	5	82,5	6	82,3
Німеччина	Континентальна	3	82,8	7	81,8
Швеція	Скандинавська	9	81,7	8	81,2
Великобританія	Англосаксонська	8	82,0	9	81,2
Данія	Скандинавська	10	80,6	10	81,2
Франція	Континентальна	17	78,0	15	78,8
Норвегія	Скандинавська	16	78,2	17	78,1
Австрія	Континентальна	22	76,3	21	76,6
Китай	Китайська	28	72,6	28	73,9
Україна	Континентальна	83	57,0	85	57,0

Джерело: побудовано автором за даними [3, 4]

Згідно дослідження глобальної конкурентоспроможності, серед 141 економік країн, що були проаналізовані у 2019 році, на перші позиції вийшли: Сінгапур (індекс становив 84,8), США (83,7), Гонконг (83,1). Також високі показники рівня конкурентоспроможності економіки спостерігаються у Нідерландах (82,4), Швейцарії (82,3), Японії (82,3), Німеччині (81,8), Швеції (81,2), Великобританії (81,2), Данії (81,2). Останні місця в рейтингу посідають країни «третього світу», що характеризуються вкрай слабким рівнем економічного розвитку. До трійки країн, що замикають рейтинг, належать Чад (35,1), Йемен (35,5), Демократична Республіка Конго (36,1) [3].

За результатами дослідження 2019 року, Україна зайняла 85 місце (з індексом глобальної конкурентоспроможності, що дорівнює 57,0), погіршивши даний показник у порівнянні з попереднім періодом, коли Україна займала 83 позицію [3].

Аналізуючи результати оцінки індексу глобальної конкурентоспроможності серед країн-представників різних моделей ведення соціально-трудова відносин та розвитку ринку праці, слід відзначити певні особливості. Так, до першої десятки серед досліджуваних країн незмінно входять економічно розвинені держави, які є яскравими представниками англосаксонської, скандинавської, японської та континентальної моделей. У той же час більшість досліджуваних країн дещо погіршили свої позиції у рейтингу у 2019 році порівнянні з попереднім періодом. Такі зміни були викликані посиленням економічної нестабільності в світі, що здійснює суттєвий вплив не лише на сферу ринку праці, а й на рівень макроекономічної стабільності країн, фінансові ринки, інвестиційну та інноваційну складові та рівень конкурентоспроможності компаній.

Важливим глобальним показником, який визначає стан соціальної безпеки на міжнародному рівні, є Індекс соціального прогресу – Social Progress Index (SPI), розроблений проф. Гарвардського університету М. Портером у 2013 році. Даний показник визначає рівень добробуту населення, стан забезпеченості базових потреб людей, а також можливості та перспективи розвитку людського потенціалу по 149 країні світу (за даними 2019 року). Виходячи із важливості соціального розвитку суспільства та врахування соціальних інтересів населення, соціальний прогрес став важливим завданням для країн, бізнесу та суспільства. Індекс соціального прогресу оцінює ефективність країн з багатьох аспектів соціального розвитку, що дає можливість вивчення як абсолютних, так і відносних показників, удосконалення державної політики у соціальній сфері та визначення пріоритетної програми дій щодо підвищення соціальних та економічних показників [5].

Таким чином, індекс соціального прогресу став альтернативою показникам економічного розвитку країн світу та охоплює три категорії індикаторів: 1) базові потреби людини (харчування та базова медична допомога, забезпечення житлом, доступ до води, електрики, санітарних послуг, рівень особистої безпеки); 2) основи добробуту людини (доступ до базових знань та рівень грамотності, доступ до інформації та засобам комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість); 3) можливості розвитку людини (рівень особистих та громадянських прав, забезпечення прав та можливостей людини приймати рішення та реалізовувати свій потенціал) [6, с.52].

Досліджуючи стан соціальної безпеки країн світу з різними моделями регулювання соціально-трудова відносин за допомогою результатів розрахунку індексу соціального прогресу, варто відзначити наступні тенденції (табл. 2).

За даними дослідження The Social Progress Imperative у 2020 році, до п'ятірки країн-лідерів за індексом соціального прогресу належать: Норвегія (значення індексу становить 92,73), Данія (92,11), Фінляндія (91,89), Нова Зеландія (91,64), Швеція (91,62). На останніх місцях рейтингу знаходяться країни з низьким рівнем

економічного та соціального розвитку: Південний Судан (31,06), Чад (31,29), Центральна Африканська Республіка (31,62) [8].

Таблиця 2

Індекс соціального прогресу країн-представників різних моделей соціально-трудо­вих відносин

Країна	Модель СТВ	2018		2019		2020	
		Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
Норвегія	Скандинавська	1	90,26	1	90,95	1	92,73
Данія	Скандинавська	4	89,96	2	90,09	2	92,11
Швеція	Скандинавська	11	88,99	5	89,45	5	91,62
Німеччина	Континентальна	9	89,21	8	88,84	11	90,56
Японія	Японська	6	89,74	10	88,34	13	90,56
Австрія	Континентальна	20	86,76	20	86,40	15	89,50
Франція	Континентальна	16	87,88	15	87,79	18	88,78
Велика Британія	Англосаксонська	13	88,74	13	87,98	20	88,54
США	Англосаксонська	25	84,78	26	83,62	28	85,71
Україна	Континентальна	64	69,30	80	66,97	63	73,38
Китай	Китайська	87	64,57	80	66,97	63	73,38

Джерело: побудовано автором за даними [5,7,8]

Незмінні лідерські позиції та першу позицію протягом останніх трьох років зберігає Норвегія; Данія та Швеція суттєво покращили свої показники соціального розвитку. Саме ці країни, які є яскравими представниками скандинавської моделі регулювання соціально-трудо­вих відносин, проводять активну державну політику на ринку праці, що характеризується спрямованістю на створення нових робочих місць, посиленням державних гарантій у сфері праці та зайнятості, а також високими соціальними стандартами.

Не зважаючи на нестабільність динаміки показників у загальному рейтингу, високим рівнем соціального розвитку також характеризується Німеччина, Японія та Австрія, які у 2020 році увійшли до ТОП-15 країн за індексом соціального прогресу. Франція, Великобританія та США, що демонструють характерні риси континентальної та англосаксонської моделей відповідно, погіршили свої позиції протягом останніх трьох років. Враховуючи результати розрахунку індексу соціального прогресу, китайська модель регулювання соціально-трудо­вих відносин не відзначається високим рівнем ефективності, про що свідчить незмінно низькі індекси Китаю у загальному рейтингу (87 місце у 2018 році; 63 місце у 2020 році).

Україна у 2020 році посіла 63 місце в рейтингу з індексом 73,38, розмістившись між країнами Мексика (73,52) та Шрі-Ланка (73,20), дещо покращивши свої позиції у порівнянні з попереднім періодом. Коментуючи результати України за останні роки, генеральний директор організації Social Progress Imperative Майкл Грін зазначив: «Історично Україна має відносно рівні показники в Індексі соціального прогресу. Країна демонструє достатньо високі результати в галузі освіти, однак у більшості інших галузей протягом останніх років не було суттєвого прогресу. Зокрема, у питаннях екології та інклюзивності прогрес також був відносно слабким у порівнянні з іншими країнами з аналогічним достатком» [9]. Щодо показників соціального розвитку в Україні можна зазначити наявність цілої низки проблем соціального характеру, які, на жаль, не були вирішені протягом аналізованого періоду, потребують значних обсягів фінансових ресурсів та кардинальних змін державної політики.

В свою чергу результати дослідження індексу соціального прогресу засвідчили наявність економічно розвинутих країн світу на перших позиціях рейтингу. Саме ці країни мають високі показники ВВП на душу населення, і, відповідно можуть підтримувати власний соціальний розвиток за допомогою видатків на соціальну сферу (понад 20 % ВВП). Крім того, лідери рейтингу, серед яких Норвегія, Данія, Фінляндія належать до соціально-орієнтованих країн з так званою скандинавською моделлю соціальної політики, що вважається максимально наближеною до потреб населення та адаптованою до вимог соціальної безпеки.

Важливим показником соціальної безпеки в контексті стану захищеності соціальних інтересів населення є Індекс людського розвитку (ІЛР) – Human Development Index (HDI). Це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу в трьох основних площинах людського розвитку: довготривале та здорове життя, доступ до знань і гідний рівень життя. При цьому тривалість і здоров'я вимірюється середньою очікуваною тривалістю життя; рівень знань вимірюється середньою тривалістю навчання в школі дорослого населення (середньою кількістю років навчання в школі за все життя людей віком 25 років і старше), а доступ до навчання та знань — очікуваними роками навчання для дітей-першокласників (загальною кількістю років навчання, на які дитина, що досягає шкільного віку, може розраховувати); рівень життя вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення в доларах постійної купівельної спроможності рівня 2011 року, конвертованих за коефіцієнтами переходу на паритет купівельної спроможності (ПКС) [10].

Досліджуючи стан соціальної безпеки країн світу з різними моделями регулювання соціально-трудова відносин за допомогою результатів розрахунку індексу людського розвитку, вважаємо за доцільне відзначити наступні тенденції (табл. 3).

Таблиця 3

Індекс людського розвитку країн-представників різних моделей соціально-трудова відносин

Країна	Модель СТВ	2018		2019	
		Рейтинг	Індекс	Рейтинг	Індекс
Норвегія	Скандинавська	1	0,954	1	0,957
Німеччина	Континентальна	4	0,939	6	0,947
Швеція	Скандинавська	8	0,937	7	0,945
Данія	Скандинавська	11	0,930	10	0,940
Великобританія	Англосаксонська	15	0,920	13	0,932
США	Англосаксонська	15	0,920	17	0,926
Австрія	Континентальна	20	0,914	18	0,922
Японія	Японська	19	0,915	19	0,919
Франція	Континентальна	26	0,891	26	0,901
Україна	Континентальна	88	0,750	74	0,779
Китай	Китайська	85	0,758	85	0,761

Джерело: побудовано автором за даними [11,12]

За результатами оцінки ІЛР у 2019 році до країн із найвищим індексом людського розвитку належать: Норвегія (0,957), Ірландія (0,955), Швейцарія (0,955), Гонконг (0,949), Ісландія (0,949), Німеччина (0,947), Швеція (0,945), Австралія (0,944), Нідерланди (0,944), Данія (0,940) – країни, що увійшли до десятки лідерів рейтингу. Останні місця традиційно займають країни Африканського континенту: Нігерія (0,394), Центральна Африканська Республіка (0,397), Чад (0,398) [11].

Серед країн-представників різних моделей регулювання соціально-трудоових відносин простежується тенденція щодо збереження лідерських позицій у країнах зі скандинавською моделлю, зокрема Норвегії, Швеції та Данії, що входять до десяти країн з найвищим рівнем людського розвитку за даними 2019 року. Високі значення індексу людського розвитку зберігаються і у Німеччині, що дає можливість відзначити ефективність державної політики у сфері розвитку людського потенціалу та її спрямування та забезпечення соціальної складової безпеки. Найнижчий серед означених країн з різними моделями регулювання соціально-трудоових відносин рівень людського розвитку засвідчує Китай, що у порівнянні з попереднім періодом зберігає 85 позицію у загальному рейтингу. Україна у 2019 році дещо покращила свої позиції, перемістившись із 88 на 74 місце у загальному рейтингу. Згідно Доповіді ПРООН Про стан людського розвитку, протягом 1990–2018 років значення Індексу людського розвитку України збільшилося з 0,705 до 0,750, тобто на 6,3%. За цей же період очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на 2,1 років, середня кількість років навчання збільшилась на 2,2 роки, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,7 років; однак рівень життя, який вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення, скоротився приблизно на 25,6 % [10]. Серед основних проблемних аспектів, які негативно впливають на показник людського розвитку в Україні, недостатня сформованість середнього класу, зростання диференціації доходів, високий рівень тіньової зайнятості, низький рівень соціального захисту, зростання еміграційних тенденцій (в тому числі посилення «вдпливу інтелекту»), корупція.

Одним із глобальних індексів, що враховує критерії розвитку соціальної сфери та забезпечення соціальної безпеки, є Індекс добробуту – показник, який розраховується кожного року британським інститутом Legatum, та включає індикатори безпеки, особистісної свободи, управління, соціальний капітал, інвестиційне середовище, підприємницьке середовище, доступ до ринків та інфраструктура, якість економіки, умови життя, охорона здоров'я, освіта, охорона навколишнього середовища [13]. Результати розрахунку індексу добробуту за останні три роки наведені у таблиці 4.

Таблиця 4

Індекс добробуту країн-представників різних моделей соціально-трудоових відносин

Країна	Модель СТВ	2018	2019	2020
Данія	Скандинавська	2	1	1
Норвегія	Скандинавська	1	2	2
Швеція	Скандинавська	4	4	4
Німеччина	Континентальна	9	8	8
Австрія	Континентальна	15	13	10
Великобританія	Англосаксонська	10	11	13
США	Англосаксонська	18	18	18
Японія	Японська	19	19	19
Франція	Континентальна	23	23	22
Китай	Китайська	60	57	54
Україна	Континентальна	86	96	92

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Так, незмінними лідерами за рівнем добробуту залишаються країни-

представники скандинавської моделі регулювання соціально-трудових відносин – Данія, Норвегія та Швеція, які мають найвищі показники за усіма досліджуваними індикаторами. До першої десятки лідерів у 2020 році увійшли і країни, які успішно використовують континентальну модель соціально-трудових відносин – Німеччина та Австрія. Крім того, слід відзначити покращення позицій цих країн у загальному рейтингу протягом 2018–2020 років. Схожою динамікою характеризуються Франція та Китай, що засвідчили певне покращення показників добробуту.

Серед представників англосаксонської моделі Великобританія перемістилася на декілька позицій у бік погіршення стану добробуту, в той час як США зберігає незмінне 18 місце у загальному рейтингу. Серед вищезазначених країн-представників різних моделей соціально-трудових відносин Україна має найгірші показники загального добробуту, що відзначаються негативною динамікою. Так, у 2020 році Україна посіла 92 місце серед 167 країн, розмістившись між країнами Гаяна та Сальвадор. Все це засвідчує незадовільний стан соціальної безпеки, що, в свою чергу відображається на рівні добробуту суспільства.

Погоджуємося з думкою таких вчених, як С. Козловський, Л. Ніколенко, О. Пересада, О. Похилук, О. Ятчук, Н. Болгарова, О. Кульганік, щодо необхідності застосування комплексного підходу до оцінки рівня добробуту країн. Так, з метою оцінки добробуту країни доцільно використовувати індикатори, які характеризують економічний та соціальний розвиток, зокрема індекс економічної свободи (IEF), глобальний індекс миру (GPI), індекс демократії (DI), індекс сприйняття корупції (CPI), індекс людського розвитку (HDI), Індекс добробуту (PI), глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), показник прожиткового мінімуму (LW) та рівня життя (WI) [14]. Враховуючи реалії соціального та економічного розвитку України саме показник прожиткового мінімуму є ключовим фактором покращення добробуту суспільства, підвищення якого може стати гарантом зростання рівня соціальної безпеки.

Результати дослідження індикаторів добробуту серед країн з різними моделями соціально-трудових відносин засвідчують схожу до інших показників тенденцію, що відображається на переліку тих країн, які займають найвищі та найнижчі позиції в рейтингах. Зокрема, такі економічно розвинуті країни, як Норвегія, Данія, Швеція, Німеччина знаходяться серед лідерів за всіма рейтингами, що свідчить про високий рівень людського, соціального розвитку, конкурентоспроможності економіки та добробуту суспільства. Все це засвідчує доцільність використання позитивного досвіду країн-провідників державної політики в межах скандинавської та німецької моделей регулювання соціально-трудових відносин та забезпечення соціальної безпеки.

У національній практиці застосовується Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, яка з-поміж інших важливих груп індикаторів включає показники соціальної безпеки. Вперше дана методика була затверджена Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у 2007 році (наказ № 60 від 02.03.2007 року). Окрім визначення переліку важливих індикаторів, методика містить оптимальні, порогові та граничні значення та механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки, завдяки чому виявляє потенційні загрози та небезпеки розвитку економіки. Серед основних сфер оцінки економічної безпеки визначаються: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, соціальна, демографічна, продовольча, виробнича. При цьому соціальна безпека характеризується, як «такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від

впливу внутрішніх та зовнішніх загроз» [15].

Згідно вищезазначеної методики, до індикаторів соціальної безпеки належать наступні [15]:

1. Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75 % медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %, з пороговим значенням не більше 25.
2. Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %, з пороговим значенням не більше 40.
3. Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів, з пороговим значенням не менше 3.
4. Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів, з пороговим значенням не менше 1,5 – 2 .
5. Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів з пороговим значенням не менше 1.
6. Відношення сукупних витрат 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого, разів з пороговим значенням не більше 8 .
7. Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, % з пороговим значенням не більше 50.
8. Рівень безробіття (за методологією МОП), % з пороговим значенням не більше 10 .
9. Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), % з пороговим значенням не більше 25–30.
10. Наявність житлового фонду в середньому на особу, м² з пороговим значенням не менше 25.
11. Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб з пороговим значенням не більше 60.
12. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП з пороговим значенням не менше 4.
13. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП з пороговим значенням не менше 8,3.
14. Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, % з пороговим значенням не менше 100.

Оптимальні значення індикаторів визначаються, як інтервал величин, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворюваних процесів в економіці; порогові значення являють собою кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в економіці; граничні значення – це кількісні величини, порушення яких викликає загрозові процеси в економіці [15]. Досить тривалий час діагностика соціальної безпеки здійснювалася за цією методикою, однак вітчизняні науковці та практики пропонували доповнення до неї у вигляді додаткових оціночних показників.

У 2013 році наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України було затверджено нову редакцію Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (наказ № 1277 від 29.10.2013 року), у яких визначалися 9 складових економічної безпеки (виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова) [16]. Діапазон значень індикаторів є значно ширшим, аніж в попередній редакції Методики, оскільки варіюється за 6 рівнями: оптимальний,

задовільний, незадовільний, небезпечний, критичний, абсолютно небезпечний. Більш глибоким і конкретизованим є визначення соціальної безпеки, що являє собою «стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни» [16]. В свою чергу інтегральний індекс економічної безпеки містить 9 середньозважених субіндексів, що відображають основні складові економічної безпеки; а розрахунок інтегральних індексів у розрізі зазначених субіндексів здійснюється за допомогою оцінки більш, ніж 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і на результатах опитування респондентів. Вагові коефіцієнти також були визначені за допомогою методу експертних оцінок. Сама методика оцінки має суттєві відмінності. Зокрема, вона передбачає визначення діапазону характеристичних значень кожного індикатора від 0 до 1 (або від 0 % до 100 %) та його поділ на відповідні інтервали, а також розподіл множини індикаторів на три типи - індикатор типу С, що є стимулятором (тобто спостерігається прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою), індикатор типу В, що є дестимулятором (між дестимулятором та інтегральною оцінкою присутній зворотній зв'язок), індикатор типу А, що являє собою так званий змішаний тип (до певного значення є стимулятором, потім перетворюється на показник-дестимулятор). Крім того, відрізняються й самі індикатори соціальної безпеки, що згідно редакції 2013 року включають наступні показники [16]:

1. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, %.
2. Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів.
3. Відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність, разів.
4. Співвідношення загальних доходів 10 відсотків найбільш та найменш забезпеченого населення (децильний коефіцієнт фондів), разів.
5. Частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, %.
6. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, % ВВП.
7. Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, % ВВП.
8. Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення.
9. Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, що встановлений уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб населення.
10. Загальна чисельність учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6–17 років.
11. Сума невиплаченої заробітної плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за грудень (червень) звітного року, %.
12. Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення).
13. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років, % населення відповідної вікової групи.
14. Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів.
15. Відношення середньої вартості 1 кв. метра загальної площі житла до середньомісячної заробітної плати, разів.

Таким чином, Методичні рекомендації 2013 року є більш розширеними,

конкретизованими, такими, що враховують найбільш значимі для забезпечення соціальної безпеки індикатори.

Методологія розрахунків показників соціальної безпеки також була запропонована Науково-дослідним інститутом праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і НАН України. Дана методологія розроблена з метою оцінки показників соціальної безпеки України як однієї із головних складових системи національної безпеки України і визначає основний перелік таких показників, їхні значення, методичні підходи та методики щодо розрахунку показників соціальної безпеки, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу соціальної безпеки [17]. Інтегральний показник соціальної безпеки включає п'ять складових, серед яких: соціально-трудова відносина; демографічна сфера; соціальне розшарування; соціальний захист; безпека життя. Сама методика розрахунків передбачає наступні етапи: формування переліку показників; визначення значень показників за категоріями «норма – оптимальне значення показника», «виклик», «загроза»; нормування показників, що передбачає відповідні розрахунки величин норми показника (Пн), величини виклику (Пв), величини загрози (Пз); визначення вагових коефіцієнтів для кожного показника; розрахунок інтегральних показників соціальної безпеки за окремими сферами соціальної політики та інтегрального показника соціальної безпеки в цілому по Україні. В залежності від отриманих показників стає можливим віднесення характеристичних значень до однієї з трьох зон: безпечної – у випадку, якщо фактичний показник є меншим за показник виклику ($Пф < Пв$); небезпечної – якщо фактичний показник є більшим за показник виклику, але меншим за показник загрози ($Пв < Пф < Пз$); зони загрози соціальній безпеці – якщо фактичний показник знаходиться у межах між загрозою та максимальною загрозою ($Пз < Пф < Пз.макс.$). Розглядаючи соціальну безпеку на ринку праці, можна констатувати той факт, що саме індикатори сфери соціально-трудова відносин згідно даної методики відображають її стан. Перелік індикаторів та їх характеристика наведені в таблиці 5.

Таблиця 5

Індикатори соціально-трудова відносин згідно з Методологією розрахунків показників соціальної безпеки НДІ праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і НАН України

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку	Характеристичні значення індикатора*					Значення вагового коефіцієнта
			Пз. мін	Пн (опт)	Пв	Пз	Пз. макс	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	наявний дохід населення, млн. грн. / ВВП, млн. грн. x 100	>65	65	50	40	<40	0,0925
2	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	-	<5	5	7	10	>10	0,1984

Продовження табл.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3	Відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	зарплата, млн. грн. / соціальні допомоги та інші одержані пот. трансферти млн. грн.	1,6	1,4	1,2	1	<1	0,1520
4	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	середньо-місячна зарплата, грн./середньозважений прожитковий мінімум на одну працезд. особу на місяць, грн.	3	2	1,75	1,5	<1,5	0,2615
5	Відношення сум несплаченої заробітної плати станом на кінець місяця до фонду оплати праці на кінець місяця, %	-	0	0	5	10	>10	0,2956

* Пз.мін – мінімальна величина загрози; Пн (опт) – оптимальна величина показника; Пв – величина виклику; Пз – величина загрози; Пз.макс – максимальна величина загрози

Джерело: складено автором за даними [17]

Наведені індикатори можуть використовуватися в процесі періодичного моніторингу стану соціальної безпеки на ринку праці за умови дотримання принципів репрезентативності, достовірності та інформаційної доступності.

Висновки. Економічні перетворення та соціальні потрясіння, що мають місце в сучасних умовах функціонування економічних систем та існування суспільства, здійснюють свій вплив на стан захищеності соціальних інтересів населення. Зокрема, постає об'єктивна необхідність у проведенні всебічної діагностики та моніторингу стану соціальної безпеки з метою нейтралізації негативного впливу наявних загроз та запобігання виникненню відповідних небезпек у соціальній сфері. Враховуючи методологічні аспекти оцінки соціальної безпеки у міжнародному та національному вимірах варто відзначити наявність актуальних методик оцінки відповідних соціальних показників. У той же час на світових теренах наразі відсутня єдина методика оцінки стану соціальної безпеки, яка б відображала весь комплекс індикаторів соціального розвитку суспільства. Таким чином, постає необхідність проведення глибокої та

комплексної діагностики, що включатиме не лише визначення поточного стану загроз, а й висвітлення прогностичних їх характеристик з урахуванням можливостей коригування отриманих даних, що є особливо важливим в умовах мінливості зовнішнього та внутрішнього економічного середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондаревська К.В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України. Дисертація на здобуття наук.ступеня д-ра екон.наук, Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. URL: <file:///C:/Users/hp/Downloads/9734-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19396-1-10-20210409.pdf>
2. Вареник В.М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України. *Академічний огляд*. 2016. №1 (44). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ao_2016_1_9
3. The Global Competitiveness Report 2019 / editor Professor Klaus Schwab. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
4. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / editor Professor Klaus Schwab. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
5. 2019 SOCIAL PROGRESS INDEX: Executive Summary. URL: <https://www.socialprogress.org/static/9d3cd3204599ff2cdf87248edc2b1242/2019-social-progress-index-executive-summary-v2.0.pdf>
6. Длугопольська Т.І. Дослідження соціальної безпеки в системі пріоритетів держави добробуту: зарубіжні підходи. *Технологический аудит и резервы производства*. №3/5 (29). 2016. С.48-53.
7. 2018 SOCIAL PROGRESS INDEX. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ec/Documents/deloitte-analytics/Estudios/2018-Social-Progress-Index-brief.pdf>
8. 2020 SOCIAL PROGRESS INDEX. URL: <https://www.socialprogress.org/static/37348b3ecb088518a945fa4c83d9b9f4/2020-social-progress-index-executive-summary.pdf>
9. Україна посіла 80 місце за рівнем соціального розвитку. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2019/ukraine-spi-2018.html>
10. Доповідь про стан людського розвитку – 2019. Нерівність у людському розвитку в 21 столітті. Аналітична записка за країнами, що представлені в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік. URL: [https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-\(ukr\)-HDR-2019.pdf](https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-(ukr)-HDR-2019.pdf)
11. Human Development Report 2020. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>
12. Human Development Report 2019. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>
13. The Legatum Prosperity Index 2019. URL: <file:///C:/Users/hp/Downloads/Legatum-Prosperity-Index-2019-Web.pdf>
14. Kozlovskiy S., Nikolenko L., Peresada O., Pokhyliuk O., Yatchuk O., Bolgarova

N., Kulhanik O. Estimation level of public welfare on the basis of methods of intellectual analysis. *Global Journal of Environmental Science and Management*. URL: https://www.gjesm.net/article_38259_b5e58d0c075bd7a9717cd6ab455f76b9.pdf

15. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, наказ від 02.03.2007 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0060665-07/ed20070302>

16. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, наказ від 29.10.2013 № 1277. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/218014__218079

17. Методологія розрахунків показників соціальної безпеки. КІІВ 2014. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Methodologiya-rozrahunkiv-sotsialnoi-bezpeky.pdf>

REFERENCES

1. Bondarevska K.V. (2021) *Stratehiia zabezpechennia sotsialnoi bezpeky na rynku pratsi Ukrainy* [Strategy of implementation of social security in the labor market of Ukraine]. *Dysertatsiia na здобuttia nauk.stupenia d-ra ekon.nauk* [Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences]. Vinnytsia: Vasył Stus Donetsk National University, Vinnytsia. URL: <file:///C:/Users/hp/Downloads/9734-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-19396-1-10-20210409.pdf>

2. Varenik V.M. (2016) *Analiz metodyk rozrakhunku ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Analysis of methods for calculating the economic security of Ukraine]. *Akademichnyi ohliad* [Academic review]. №1 (44). URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ao_2016_1_9

3. The Global Competitiveness Report (2019). Editor Professor Klaus Schwab. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

4. The Global Competitiveness Report (2017–2018). Editor Professor Klaus Schwab. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

5. SOCIAL PROGRESS INDEX: Executive Summary (2019). URL: <https://www.socialprogress.org/static/9d3cd3204599ff2cdf87248edc2b1242/2019-social-progress-index-executive-summary-v2.0.pdf>

6. Dluhopolska T.I. (2016) *Doslidzhennia sotsialnoi bezpeky v systemi prioritytetiv derzhavy dobrobutu: zarubizhni pidkhody* [Study of social security in the system of priorities of the welfare state: foreign approaches]. *Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva* [Technological audit and production reserves]. №3/5 (29). P.48-53.

7. SOCIAL PROGRESS INDEX (2018). URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ec/Documents/deloitte-analytics/Estudios/2018-Social-Progress-Index-brief.pdf>

8. SOCIAL PROGRESS INDEX (2020). URL: <https://www.socialprogress.org/static/37348b3ecb088518a945fa4c83d9b9f4/2020-social-progress-index-executive-summary.pdf>

9. *Ukraina posila 80 mistse za rivnem sotsialnoho rozvytku* (2019) [Ukraine ranked 80th in terms of social development] URL:

<https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2019/ukraine-spi-2018.html>

10. Dopovid pro stan ljudskoho rozvytku (2019). Nerivnist u ljudskomu rozvytku v 21 stolitti. Analitychna zapyska za krainamy, shcho predstavleni v Dopovidi pro stan ljudskoho rozvytku za 2019 rik [Report on the state of human development - 2019. Inequality in human development in the 21st century. Analytical note by country presented in the 2019 Human Development Report] URL: [https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-\(ukr\)-HDR-2019.pdf](https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Annual%20Reports/Ukraine-(ukr)-HDR-2019.pdf)

11. Human Development Report (2020). URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>

12. Human Development Report (2019). URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>

13. The Legatum Prosperity Index (2019). URL: <file:///C:/Users/hp/Downloads/Legatum-Prosperity-Index-2019-Web.pdf>

14. Kozlovskiy S., Nikolenko L., Peresada O., Pokhyliuk O., Yatchuk O., Bolgarova N., Kulhanik O. (2020) Estimation level of public welfare on the basis of methods of intellectual analysis. *Global Journal of Environmental Science and Management*. URL: https://www.gjesm.net/article_38259_b5e58d0c075bd7a9717cd6ab455f76b9.pdf

15. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (2007) [On the approval of the Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0060665-07/ed20070302>

16. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (2013) [On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine] URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/218014__218079

17. Metodolohiia rozrakhunkiv pokaznykiv sotsialnoi bezpeky (2014) [Methodology for calculating social security indicators] URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2015/07/Metodologiya-rozrahunkiv-sotsialnoyi-bezpeky.pdf>